

УДК 338.24:364

ВПЛИВ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ НА ДОБРОБУТ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

А. Овчаренко

Львівський національний університет імені Івана Франка
79008, м. Львів, проспект Свободи, 18

Стаття присвячена аналізу проблем соціальної політики України в умовах світової економічної кризи. Автором досліджено природу, прояви та наслідки кризових процесів, докладно проаналізовано їх вплив на добробут населення держави. Визначено основні недоліки державної політики у даній сфері, проведено аналіз статистичних даних. Запропоновано дієвий інструментарій та оптимальні напрямки антикризової політики, спрямованої на подолання негативного соціального ефекту кризи, позитивні структурні зрушення і економічне відновлення держави. Визначено важливі пріоритети подальшої соціальної політики, спрямованої на забезпечення належного рівня життя та стабільності суспільства.
Ключові слова: світова економічна криза, соціальна політика, ринок праці, мінімальна заробітна плата, прожитковий мінімум, безробіття, інфляція, бідність.

Постановка проблеми. Світова економічна криза, яка спричинила паніку на світових біржах, банкрутства великих фінансових компаній світу, потужних корпорацій та цілих країн, Україну зачепила восени 2008 року, і вже у 2009 затягнула нашу державу у глибоке провалля із подальшим зниженням всіх економічних та соціальних показників. Перші її ознаки з'явилися ще 2007 року. Причиною стала іпотечна криза в Сполучених Штатах Америки. З метою збереження статусу найпотужнішої економіки світу після того, як на початку століття індекси фондових бірж США досягли свого піку і практично перестали зростати, уряд наддержави разом із Федеральною Резервною Системою змушений був заохочувати зростання споживання власного населення через кредитування (зокрема, за допомогою іпотечних кредитів) [1]. Такі дії спричинили надмірну пропозицію житла в США, істотне зростання цін іпотечних активів, вартості акцій іпотечних банків та фондів Сполучених Штатів, значну кількість неякісних іпотечних кредитів населенню, а відповідно, і створення величезних за масштабами фінансових пірамід. Одним з перших збанкрутував інвестиційний банк із 85-літньою історією – Bear Stearns. Останньою ланкою цього ланцюга і першою руйнівною хвилею, яка зачепила весь світ, став крах у вересні 2008 року одного з найпотужніших банків США – Lehman Brothers, що існував 158 років. Навіть два роки назад важко було уявити, що криза торкнеться таких гігантів, як: Freddie Mac і Fannie Mae, AIG, Merrill Lynch, HBOS [2] тощо. Наслідком стало

знецінення акцій кількох тисяч американських компаній. За принципом доміно разом із падінням американської економіки почали падати і економіки країн, залежні від експорту та накачані кредитними доларами США. Україна відповідно серед таких країн посіла лідируючі позиції. Фінансова криза зі Штатів, як вірус, поширилася на реальний сектор економік багатьох держав, зупинила виробництва по всьому світу, спричинила дефолти, ріст безробіття, призвела до падіння на міжнародному ринку попиту і цін на метал, нафту, хімічну продукцію тощо. Вона розкрила усі вади інституційної бази та економіки нашої держави, при цьому охопила грошово-кредитну, фіскальну, соціальну сфери, безпосередньо вплинувши на рівень життя пересічних громадян.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичним та прикладним аспектам проблеми соціальної політики, соціального захисту а також рівня та якості життя населення присвячена велика кількість напрацювань вітчизняних і зарубіжних науковців. Серед них: А. І. Амоша, В.Г. Андрійчук, В. В. Антропов, О. С. Бабанін, О. В. Базилюк, Я. В. Белінська, В. Я. Бідак, Д. П. Богиня, Н. Б. Болотіна, Н. П. Борецька, О. С. Власюк, В. М. Геєць, М. І. Долішній, Я. А. Жаліло, Т. М. Заславська, С. М. Злупко, Е. М. Лібанова, В. О. Мандибура, В.Є. Новицький, О. Ф. Новікова, О. М. Палій, В. А. Скуратівський, та багато інших. Однак, на думку автора, малодослідженою на сьогодні, і водночас дуже актуальною, постає проблема визначення стратегії розвитку України у сфері соціальної політики під впливом світової економічної кризи, розробка рекомендацій, пошук шляхів подолання і мінімізації її наслідків.

Формулювання цілей статті. Мета даної роботи - дослідити природу, прояви та наслідки кризових процесів в Україні, запропонувати дієвий інструментарій та оптимальні напрямки антикризової політики, спрямованої на подолання негативного ефекту кризи на соціальну політику, позитивні структурні зрушення і економічне відновлення держави.

Виклад основного матеріалу. Українська влада виявилася неспроможною протистояти викликам світової кризи. Надмірна доларизація економіки України зумовила те, що гривня в державі фактично виконує роль тільки обігового засобу, а мірою вартості, засобом накопичення та платежу здебільшого залишився долар США. Навіть країни, економіки яких орієнтовані на експорт товарів в США (наприклад, Японія чи Китай) не зазнали таких руйнівних наслідків іпотечної кризи США, як Україна [1].

Стагфляція (стагнація та інфляція одночасно), яка веде свій початок з перемінним успіхом від 1991 року, застаріла економічна інфраструктура і технології, безвідповідальність та безладдя в усіх гілках влади, політична нестабільність, відсутність необхідного законодавства та нормативної бази, несприятливий інвестиційний клімат, неефективна системи соціального захисту, зубожіння цілих регіонів призвели до того, що Україна знаходилася на перших місцях в світі за темпами падіння виробництва, зростання інфляції та девальвації валюти серед країн, які найбільше постраждали від економічного спаду у зв'язку з різким зниженням попиту на продукцію металургійної та хімічної промисловості на світових ринках.

Перш за все, детальніше розглянемо передумови швидкого падіння української економіки, яке значно перевищило аналогічні показники більшості країн світу. Приводом до наростання макрофінансової нестабільності слід вважати

здійснювану у попередні роки неадекватну економічну політику, а основними причинами стали:

1) значна частка споживання і задоволення внутрішнього попиту за рахунок зростання імпорту, що спричинили поступове збільшення від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі товарами, яке за січень–листопад 2009р становило –4815,0 млн.дол. США. Обсяг експорту товарів за цей період склав 35602,9 млн.дол., імпорту – 40417,9 млн.дол. [3];

2) зосередження виробництва на невеликому перелікові товарів, призначених на експорт. Як наслідок – у зв'язку з різким скороченням попиту на продукцію металургійної та хімічної промисловості на світових ринках відбулося таке ж стрімке зниження обсягів експорту (зауважимо, експорт металургійної галузі у докризовий період становив близько 37% всього експорту України [4]). Постраждали основні експортно-орієнтовані галузі країни, значно скоротилися валютні надходження до вітчизняної економіки. Зокрема, експорт та імпорт товарів і послуг знизилися на 43,4 та 49,9 % відповідно (за січень-листопад 2009 р. у порівнянні з аналогічним періодом попереднього року [3]). До того ж, ВВП України надзвичайно сильно залежить від експорту, на відміну від економік ЄС та США. Цей показник в нашій країні сягає 30-40 % в залежності від курсу та періоду (для порівняння Америка споживає 80 % того, що виробляє). Негативні зовнішні чинники посилюлися за рахунок зниження внутрішнього попиту на продукцію вітчизняної промисловості (як з боку населення, так і державного та приватного секторів) через уповільнення приросту доходів, неможливість використання кредитних коштів, падіння платоспроможності підприємств, зростання витрат на основні складові собівартості тощо [5];

3) економічна політика країни, що характеризується відсутністю чіткої загальнодержавної та регіональної узгодженості щодо напрямів та перспектив розвитку вітчизняного промислового комплексу, непослідовністю проведення змін і відсутності системи конкретних орієнтирів щодо подальшого розвитку економіки, законодавчої бази, яка б реально стимулювала її розвиток, скоординованої роботи гілок влади на всіх рівнях управління, механізмів реагування регіональних економічних системах на критичні ситуації [6];

4) нерівномірний економічний розвиток регіонів, високий рівень залежності вітчизняної економіки від закордонних енергоносіїв;

5) недосконалість банківської системи та механізму рефінансування банків;

6) нестабільність та непрогнозованість курсу національної валюти (в результаті – її стрімка девальвація та диспропорції між попитом і пропозицією на валютному ринку);

7) неефективна податкова політика, яка стримує розвиток виробництва та проведення підприємницької діяльності;

8) недосконалість системи перерозподілу фінансових потоків між видами економічної діяльності (промисловістю, сферою послуг), що призвело до значної концентрації фінансових ресурсів в окремих її видах (зокрема, банківських та посередницьких структурах), диспропорції надходження коштів в регіонах;

9) перманентне зростання зовнішньої заборгованості (державний і гарантований державою борг України станом на 31 грудня 2009 р. склав 301,5 млрд грн або 37,8 млрд дол., в тому числі: державний і гарантований державою зовнішній борг – 196,4 млрд грн., а внутрішній борг – 105,1 млрд. [7]);

10) низький ступінь інвестиційної привабливості економіки, не вигідні умови для довгострокового інвестування, що спричинило переважаюче зростання числа короткострокових інвестицій, які передбачають високу ліквідність та швидкий обіг коштів замість інвестування у виробничу сферу, низький рівень державної підтримки внутрішніх та зовнішніх інвесторів;

11) високий рівень видатків на потреби споживання з одночасним скороченням капітальних витрат;

12) глибока політична криза, яка призвела до повної дестабілізації у всіх гілках влади, їх дезорганізованості у прийнятті рішень та здійсненні конкретних дій щодо подолання кризового явища в національній господарстві.

І якщо, в першій половині 2008 року українська економіка демонструвала позитивні темпи розвитку (зокрема, за січень-вересень 2008 р. ВВП збільшився на 6 %, а обсяги промислового виробництва зросли на 5,1 % відносно аналогічного періоду 2007 р., починаючи з жовтня, в Україні спостерігався негативний показник помісячного зростання ВВП. Найбільш глибоке падіння ВВП було зафіксовано у листопаді – 14,4 % в порівнянні з аналогічним місяцем 2007 р. А вже за II квартал 2009 р. валовий внутрішній продукт скоротився на 17,8 % (відносно відповідного періода 2008 р.). Скорочення показали всі основні макроекономічні показники: обсяг промислового виробництва зменшився на 21,9% (за 2009 р. відносно попереднього року), оборот роздрібною торгівлі – на 16,6%, реальна заробітна плата – на 10% тощо [3].

Світова фінансово-економічна криза значно погіршила перспективи розвитку промисловості, яка найбільше постраждала серед усіх галузей економіки. Піком падіння став листопад 2008 року, коли промислове виробництво зменшилося у порівнянні з листопадом 2007 р. на 28,6 %. Тому за підсумками 2008 р. обсяги промисловості скоротилися на 3,1 %, що стало найгіршим показником після 1996 р. (тоді спад промислового виробництва становив 5,1 %) [5]. Крім того, свою роль у скороченні ВВП зіграв також значний спад у будівництві, транспортній сфері, торгівлі тощо.

Звичайно такі негативні економічні зрушення не могли не відобразитися на показниках соціальної сфери. Політична, фінансова нестабільність, стагнація економіки, інфляційні процеси боляче вдарили по ринку праці, доходах та рівню життя населення. Відчутного прояву соціальна криза почала набувати в останні місяці 2008 року, що створило реальну загрозу соціальній стабільності в Україні.

Стурбованість викликає те, що значна частина населення має доходи нижче встановленого прожиткового мінімуму, і очевидно живе за межею бідності. Нестерпним особливо є те, що до таких громадян належать працівники з вищою освітою (лікарі, педагоги), які отримують зарплату, що не відповідає рівню та якості професійних знань. Посилюється диференціація населення за доходами. Ступінь нерівності доходів у сучасній Україні можна порівняти з найгіршим у світі, тим, який існує в латиноамериканських суспільствах, де він заснований на спадкових напівфеодальних принципах [8]. Деградуєть системи освіти та охорони здоров'я, надзвичайно швидко знижується тривалість життя, розпадається система вітчизняної науки і відбувається відтік значної частини науковців за кордон. Така загрозна ситуація дає можливість говорити про існування в Україні чіткої тенденції до дегуманізації, втрати здобутих минулими поколіннями матеріальних та духовних надбань.

За умов фінансово-економічної кризи, яка спостерігається в усіх країнах світу, починаючи з 2008 року, бідність населення набуває більшого розповсюдження, що безпосередньо веде до зниження рівня життя. В нашій державі стійке поширення бідності стало наслідком, перш за все, структурних чинників (недосконалість фінансової, економічної, соціальної систем). Так скажімо, варто згадати неефективну безадресну систему соціального захисту, що надає бідним лише незначну підтримку, проте не дозволяє їм вийти з того фінансового положення, в якому вони опинилися. Тому очевидно, що скорочення числа бідних в Україні залежить не від змін в характері і поведінці людей, а від позитивних змін в соціальній системі й економіці. Завданням держави повинно стати створення стабільних умов соціально-економічного розвитку, що дозволить реалізовувати індивідуальні можливості подолання бідності. В протилежному випадку проблемні явища, пов'язані з вадами вітчизняного ринку праці та системи соціального захисту, будуть тільки наростати. Це, зокрема, стосується економічно необґрунтованої і несправедливо заниженої ціни праці (а відповідно і заробітної плати), посилення розшарування суспільства за рівнем доходів, фактичної нездатності соціальної політики вирішувати проблеми найбільш незахищених прошарків населення, погіршення функціонування існуючої пенсійної системи тощо. Таким чином, за ситуації, що склалася, Україна може втратити значну частину трудового ресурсу. Сьогодні фактично 10,5 мільйонів найманих працівників створюють додану вартість і забезпечують добробут інших 34,5 мільйонів населення держави (нагадаємо, що в період кризових 90-х років найманих працівників було втрачено близько 10 мільйонів) [5].

Погіршення економічного становища відчутно вплинуло на рівень доходів населення та динаміку заробітної плати (рис. 1) [9]. В листопаді 2008 року зменшення її середнього розміру відбулося у всіх 27 регіонах. Тоді ж було зафіксовано найбільше, починаючи з 2001 року, зниження номінальної заробітної плати. Середньомісячний її розмір загалом за 2009 р. становив 1906 грн. (для порівняння за 2008 р. цей показник складав 1806 грн., що лише на 100 грн. більше). Аналізуючи ситуацію по регіонах, лише у 4 з них номінальна заробітна плата за 2009 р. перевищила середню по Україні: м. Київ, Донецька область, Київська і Дніпропетровська [3].

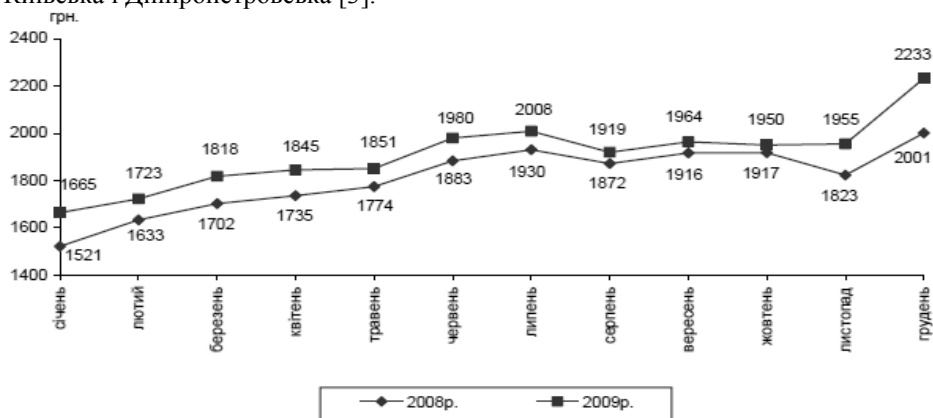

Рис. 1. Динаміка середньомісячної заробітної плати у 2008-2009 рр.

До того ж, у зв'язку зі стрімкою девальвацією гривні відбулося істотне скорочення середньої зарплати в доларовому еквіваленті, хоча в гривнях вона номінально зросла. Індекс реальної заробітної плати у середньому за 2009р. Порівняно з 2008р. становив 90,8%. Для порівняння, цей показник за лютий 2009 р. відносно аналогічного періоду попереднього року складав 86,5% [3]. І хоча із травня 2008 року по травень 2009 середня заробітна плата в Україні зросла з 1735 до 1845 грн. Але місячна зарплата у розмірі 1735 грн. в середині 2008 року за тогочасним обмінним курсом 5,05 UAH/USD становила \$343, а через стрімке знецінення національної валюти 1845 грн. влітку 2009 р. навіть за офіційним курсом – менш ніж \$240 [10].

Одним з основних важелів соціальної політики держави є підвищення в законодавчому порядку соціальних гарантій – мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму. Між тим, слід зазначити, що показник прожиткового мінімуму в Бюджеті 2009 року було “заморожено” на рівні листопада-грудня минулого року і лише з 1 листопада 2009 р. він був встановлений у розмірі 744 грн., як і мінімальна зарплата. Нагадаємо, що згідно із Законом України “Про Державний бюджет України на 2010 рік» з 1 квітня поточного року прожитковий мінімум складає 839 грн [11]. Для порівняння варто навести останній показник у законодавствах окремих держав – членів ЄС, які віднесені Євростатом до третьої умовної категорії країн за рівнем мінімальної гарантованої заробітної плати: у Болгарії – 112, Румунії – 141, Латвії – 229, Литві – 232, Словаччині – 242, Угорщині – 272, Естонії – 278, Чехії – 304, Польщі – 313 євро [12]. Отже, слід констатувати зменшення рівня соціального забезпечення населення України в реальному вимірі. Заробітної плати більшості працюючих вистачає лише для того, щоб забезпечити дохід сім'ї на рівні, трохи вищому за прожитковий мінімум (тільки третина всього населення отримує заробітну плату, вищу за середню). Найменша затримка у її отриманні автоматично виводить таких громадян за межу бідності. Але навіть за умови вчасної виплати заробітної плати, існує постійна загроза зупинки працюючих підприємств, чергової кризи неплатежів, що разом з не виправдано низьким рівнем оплати праці щодня нагадує громадянам про імовірність краху їхніх сімейних бюджетів.

Не слід забувати, що стан фінансування пенсійних виплат безпосередньо залежить від динаміки оплати праці, а відповідно – від темпів економічного зростання та рівня зайнятості. Зниження обсягів виробництва спричинило погіршення становища на ринку праці. Відбулося значне зменшення кількості вільних робочих місць та вакансій, стрімко зросла чисельність осіб, що звертаються до державних служб зайнятості з приводу працевлаштування.

Поширилося застосування керівництвом підприємств вимушених адміністративних відпусток та переведення працівників на скорочений графік робочого дня. Цей процес найбільше зачепив підприємства транспорту, будівництва, промисловості, лісового господарства. Критичність ситуації полягає також в тому, що ринок праці є непрозорим і трудовий ресурс просто втрачається. Економічно активним населенням в Україні є 21 мільйон, з яких 11 мільйонів неможливо відстежити: 3 мільйони самозайняті, 4,7 мільйона задіяні у тіньовій економіці, або так звана «неформальна» зайнятість тощо. Це фактично незадіяний колосальний ресурс [5]. Тільки за I півріччя 2009 р. кількість безробітних по країні (за методологією МОП) у віці 15–70 років порівняно з аналогічним періодом 2008р. збільшилася з 6,2 до 9,1 % економічно активного населення зазначеного

віку (з 6,8 до 9,9 % населення працездатного віку), що становило приблизно 2,0 млн. осіб. Рівень зареєстрованого безробіття збільшився з 3,0% до 4,1%. Рівень безробіття (за методологією МОП) у лютому 2010 р. серед економічно активного населення віком 15–70 років становив 8,8%, а працездатного віку – 9,6% [3].

Посилюються галузево-професійний та територіальний дисбаланс на регіональних ринках праці: кількість претендентів на одне вільне робоче місце деколи відрізняється в десятки разів навіть для сусідніх районів однієї області, між областями перевищує сотні осіб. Так, зокрема, навантаження незайнятого населення, яке перебувало на обліку державної служби зайнятості, зросло з 68 осіб на 10 вільних робочих місць (вакантних посад) на кінець жовтня 2009р. до 71 особи на кінець листопада. За регіонами зазначений показник коливався від 3 осіб у м. Києві до 683 осіб у Черкаській області. Для порівняння середнє значення навантаження за 11 місяців 2009 р. становило 90 осіб, тоді, як за аналогічний період 2008 р. – лише 33. Рівень працевлаштування незайнятих громадян також скоротився. Якщо на кінець листопада 2008 р. потреба підприємств у працівниках на заміщення вільних робочих місць, вакантних посад складала 136,8 тис. осіб, то у тому ж місяці 2009 р. даний показник зменшився до 75,4 тис. [3].

Неконтрольоване поширення наслідків кризового періоду та відсутність дієвих кроків з боку держави по боротьбі можуть призвести до зростання соціально-економічних ризиків і загроз для розвитку як регіонів, так і країни в цілому. Криза не лише не сприяє подоланню диспропорцій у показниках економічного розвитку, а навпаки зумовлює їхнє поглиблення. Зниження життєвого рівня більшої частини населення України негативним чином відбивається на рівні соціального самопочуття, підвищує депресійні настрої, що може стати причиною різкого загострення соціальної напруженості. Очевидним за таких умов є зниження довіри громадян до банківської системи (не кажучи вже про втрату населенням довіри до органів влади). Наприкінці 2008 р. розпочався процес масового виведення ресурсів з банківської системи – за оцінками НБУ, з жовтня 2008 р. по середину січня 2009 р. з банківської системи було вилучено понад 60 млрд грн. Як наслідок – банки згорнули довгострокові програми кредитування, підвищили процентні ставки (за рік кредитні ставки банків у національній валюті зросли з 14,4 % до 21,6 % річних) [5, 13].

Девальвація гривні спричинила стрімке зростання обсягу сукупного державного і гарантованого державою боргу. Недобросовісна боротьба уряду та НБУ з інфляцією суто монетарними методами, курсові «стрибки» національної валюти продовжили погіршення інфляційних очікувань та зниження довіри до вітчизняної фінансової системи і стали міцним інфляційним чинником. Інфляція за 2009 р. порівняно із попереднім роком сягнула 12,3 % [3]. Це є свідченням того, що, незважаючи на визнаний в економічній науці антиінфляційний ефект економічної кризи, проблема антиінфляційної політики в Україні залишається надзвичайно актуальною.

Очевидним стало те, що коли уряди практично всіх країн світу були зайняті подоланням наслідків кризи, в Україні займалися зовсім іншим - боротьбою за владу, проведенням чи не проведенням виборів тощо.

У сфері заходів з фінансової стабілізації дії влади було спрямовано, перш за все, на вирішення основних проблем в банківському секторі. Загалом до Верховної Ради було направлено велику кількість законопроектів, розроблених урядом, членами різних політичних блоків, представлених у ній. Однак ухвалені заходи

антикризової політики досі залишаються лише стратегічними намірами, виконання яких повинно відбуватися шляхом прийняття подальших нормативних актів і неможливе без фінансування з державного бюджету. Тому ефективність цих заходів залежатиме від здатності уряду забезпечити належні бюджетні надходження. Як наслідок, може відбутися десинхронізація кризи в нашій державі із світовою і Україна буде втягнута в тривалий період економічного спаду. На жаль, немає підстав сподіватися на «автономне» оздоровлення економіки, властиве традиційним механізмам циклічності ринкової економіки. Якщо не вжити кардинальних заходів Україну чекає подальше затягування «боргового зашморгу» на «шиї» економіки (включаючи збільшення державного та корпоративного, боргу борги підприємств один одному, заборгованість по заробітній платі), наростання хвилі банкрутств, подальше падіння виробництва, зростання безробіття, зниження доходів та добробуту значної частини населення, проблематичність фінансування Державного бюджету та Пенсійного Фонду тощо [5].

Головна проблема на сьогодні полягає у відсутності реальної стратегії економічного розвитку. Міністерство економіки лише декларує майбутні дії, спрямовані на подолання кризи, але фактично не виконує ніяких чітких заходів і не координує економічну політику.

Тому розробка комплексу антиінфляційних заходів має будуватися на їх конкретному системному поєднанні зі стратегічними заходами щодо розвитку економіки, довгостроковими задачами структурної перебудови і модернізації її галузей. Головним принципом повинен стати не «стабілізація, потім – зростання», а «стабілізація – через зростання» [5]. Першочергові заходи антикризової політики мають бути спрямовані на: стабілізацію фінансової системи, валютно-курсову стабілізацію, запобігання економічному спаду, активізацію експортної діяльності, обмеження небажаного імпорту, відновлення керованості національної економіки, збільшення внутрішнього попиту, розбудову внутрішнього ринку, уникнення скорочення видаткової частини Держбюджету, сприяння припливу в Україну прямих іноземних інвестицій. Серед антикризових заходів, які вживаються різними країнами світу, провідну позицію займають ті, що спрямовані на безпосередню підтримку компаній як фінансового, так і реального секторів економіки. Узагальнюючи міжнародний досвід у цій сфері можна виокремити низку антикризових дій для України.

Щодо підтримки основних галузей економіки конкретними заходами можуть стати: надання субсидій експортерам промислової продукції для відшкодування частини витрат на сплату відсотків за кредитами (отриманими для виробництва продукції); відшкодування податку з продажу та акцизного збору для експортерів; збільшення експортних податкових пільг для заохочення експорту високоякісної кінцевої продукції; утворення стратегічного фонду інвестицій для захисту промисловості від іноземних поглинань; надання податкових пільг та кредитів для високотехнологічних досліджень, для просування нових технологій і видів продукції, для заохочення розвитку енергозбереження, надання податкових пільг; надання податкових пільг (на придбання нових матеріальних активів та капітальні інвестиції, для стимулювання довгострокових інвестицій); державне фінансування перспективних проектів; відшкодування частини витрат на сплату відсотків за кредитами, спрямованими на технологічне переоснащення; зменшення норми амортизаційних відрахувань на рухоме майно; субсидування житлового будівництва; спрощення кредитування житла; інвестиції на реконструкцію

будівель з метою поліпшення їхньої енергетичної ефективності; надання допомоги та кредитів, спрямованих на вдосконалення транспортних засобів; інвестиції на наукові дослідження та розробки; інвестиції в розвиток альтернативних джерел енергії, альтернативних видів палива, розробку потенційних родовищ корисних копалин; залучення прямих інвестицій шляхом створення спільних фондів із зарубіжними партнерами тощо.

З метою допомоги агропромислому комплексу варто застосувати зокрема: підвищення субсидій для фермерських господарств; збільшення обсягів державних закупівель продовольства у фермерів; направлення капіталу до малих підприємств, сільських областей, на технічні нововведення та індустріальну раціоналізацію.

У податковій сфері важливими допоміжними заходами можуть стати: зниження податкових ставок (зокрема, ставки ПДВ, податку на прибуток, корпоративного податку для малих підприємств, податку на дивіденди); введення прогресивної шкали оподаткування прибутку громадян зі зниженням рівня оподаткування малозабезпечених верств населення; зменшення кількості дрібних податків.

У боротьбі із кризовими наслідками автор також пропонує реалізацію наступних дій: скорочення дефіциту державного бюджету; запровадження державного протекціонізму експортно-орієнтованої промисловості; перехід на кількарічне бюджетне планування; координація антикризових заходів з країнами-головними торговими та фінансовими партнерами України; створення спеціальних економічних зон лише для прямих інвестицій у виробництво продукції з високим ступенем доданої вартості щонайменше на 25 років [14]; розробка і реалізація інфраструктурних проектів, що дозволить удосконалити економічну інфраструктуру і технології та прискорити відновлення економіки країни у післякризовий період (для прикладу, у Сполучених Штатах Америки згідно Проекту відновлення і реінвестування для розвитку інфраструктури передбачено фінансування у сумі 180 млрд дол. США протягом 2 років будівництва і реконструкції доріг та мостів, інвестування залізничного транспорту, проектів, спрямованих на «озеленення» Америки, енергозбереження громадських будівель на федеральному, державному і місцевому рівнях, будівництва, ремонту і модернізації шкіл і лікарень тощо [5]), розширення повноважень місцевих органів влади і органів місцевого самоврядування у здійсненні антикризових заходів; створення державою сприятливого середовища для розвитку малого і середнього бізнесу (нагадаємо, що сектор малого і середнього підприємництва в зарубіжних країнах з розвинутою ринковою економікою є одним з найважливіших і забезпечує близько 70 % робочих місць та 50-65 % виробництва ВВП [15]). Для підтримки малого й середнього бізнесу пропонується: надання податкових пільг, звільнення підприємств від сплати певної частки податків при прийнятті на роботу нових працівників, спрощення процедури отримання кредитів та надання субсидій на їх погашення для малих і середніх підприємств, введення пільгового оподаткування для новостворених підприємств (до 2 років).

Як показує світовий досвід, в основу майже всіх програм антикризових заходів різних держав закладено соціальний зміст, оскільки соціальне спрямування державної антикризової політики, врешті-решт, за мету має підтримку та розвиток споживчого попиту, який обґрунтовано вважається важливою базою посткризового зростання економіки.

На думку автора, одними з пріоритетних напрямів у стратегії подолання наслідків економічної кризи обов'язково повинні стати стимулювання і підтримка зайнятості громадян, підвищення рівня соціального захисту населення, послаблення соціальних наслідків кризових явищ. Тому до реальних заходів соціальної політики у післякризовий період слід віднести: підвищення рівня доходів громадян за допомогою радикального реформування організації оплати праці; збільшення розміру мінімальної заробітної плати (на даний момент мінімальна заробітна плата не забезпечує працівникові можливість задоволення необхідних життєвих потреб. Держава, оподатковуючи заробітну плату, зменшує встановлений мінімум, а отже, не гарантує одержання працівником усієї суми державної соціальної гарантії, обов'язкової, як визначає ст. 3 Закону України «Про оплату праці» [16]); зменшення (підвищення) ставки податку з доходів фізичних осіб з низьким (високим) рівнем доходу; зниження розміру страхових внесків на медичне страхування та страхування на випадок хвороби і безробіття для людей з низьким рівнем доходу; підвищення розміру мінімальної пенсії до рівня прожиткового мінімуму; запровадження індексації пенсій відповідно до зростання цін; збільшення терміну та розміру виплат допомоги по безробіттю; запровадження механізму адресної допомоги та цільових пілг соціального призначення; надання державної допомоги підприємствам для створення нових робочих місць; надання податкових пілг для підприємств у сільській місцевості (з високою часткою зайнятого сільського населення); обов'язкове переведення непостійних працівників на постійну зайнятість після 2 років зайнятості на підприємстві; посилення повноважень місцевих органів влади у стимулюванні підприємств до створення нових робочих місць; гарантування державою дотримання правових норм та законодавства; розробка та впровадження жорстких антикорупційних заходів з метою знищення корупції в системі органів влади; запровадження суворого контролю за виконанням чиновниками ухвалених рішень тощо.

Висновки. Отже, узагальнюючи все вищесказане, можемо констатувати, що внаслідок накладання світової кризи на внутрішньополітичну в Україні відбулося стрімке збільшення структурних диспропорцій вітчизняної економіки. Модель економічного зростання, яке простежувалося у попередні роки, показала свою повну неієдздатність. Криза продемонструвала недосконалість економіки нашої держави, одночасно охопивши всі її галузі та сфери (в тому числі грошово-кредитну, фіскальну, соціальну тощо). За таких умов нагальним постає питання визначення пріоритетних заходів, напрямів та завдань антикризової політики на перспективу. Однак і тут необхідно розрізняти термінові та середньострокові заходи, чітке поєднання і узгодженість яких дозволить уникнути подальшого падіння економіки і подолати загрозливу ситуацію, що склалася у соціальній сфері. Тому серед першочергових (термінових) кроків мають міститися такі, що направлені на позвавлення національної економіки, відновлення її керованості, досягнення макроекономічної стабільності (перш за все, через розбудову внутрішнього ринку, посилення контролюючої і регулюючої функцій держави у всіх сферах національного господарства), вдосконалення законодавчої бази (узгодження існуючих та ухвалення якісно нових законопроектів). Усі гілки влади повинні зосередитись на створенні стабільних умов як для економічного розвитку, так і соціальної підтримки та захисту населення від наслідків світових потрясінь, оскільки саме держава повинна виконати функцію головного регулятора та

стабілізатора національної економіки, що автоматично дозволить покращити добробут та рівень життя її пересічних громадян.

1. Сорока С. Світова економічна криза чи четверта світова війна? – Українська правда. – <http://www.pravda.com.ua>.
2. Гонорська А.В. Прогнозні оцінки розвитку світової економіки в умовах кризи. // Світова фінансово-економічна криза: стратегії протидії та мінімізації наслідків (економіка, фінанси та право). – Збірник матеріалів XII Міжнародної науково-практичної конференції 29 травня 2009 року. - К.: УДУФМТ, 2009. – С. 59.
3. <http://www.ukrstat.gov.ua/> – офіційний сайт Державного комітету статистики України.
4. Дергачова В.В., Панченко М.П., Татарінова М.О. Вплив світової економічної кризи на діяльність підприємств України. // Світова фінансово-економічна криза: стратегії протидії та мінімізації наслідків (економіка, фінанси та право). – Збірник матеріалів XII Міжнародної науково-практичної конференції 29 травня 2009 року. - К.: УДУФМТ, 2009. – С. 25.
5. Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи. - Жаліло Я. А., Бабанін О. С., Белінська Я. В. та ін. / за заг. ред. Я. А. Жаліла. - К.: НІСД, 2009. - С. 32-136.
6. Котовський В. Р. Державне регулювання економічної безпеки в Україні: Автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / Гуманітарний університет «Запорізький інститут державного та муніципального управління». - Запоріжжя, 2007. - С.9.
7. Борг України за 2009 р. склав 301,5 млрд грн. – РБК-Україна. – Головні новини. – <http://www.rbc.ua/>.
8. Клепиков Л. М. Проблемы формирования и распределения доходов населения в переходной экономике России // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2006. – № 4. – С. 10.
9. Про соціально-економічне становище України за січень 2010 року. – Державний комітет статистики України. – К. – 2010. – С. 58.
10. Перевозченко І. Робоча слабкість. // Український тиждень. – № 24 (85) від 19.06.2009 р.
11. Закон України «Про Державний бюджет України на 2010 рік» від 27.04.2010 № 2154-VI // Урядовий кур'єр. – № 84 (4235) – 12 травня 2010 року.
12. <http://err.eurostat.ec.europa.eu/> - інтернет-сторінка Євростату.
13. Лондар С.Л. Фінансова сфера України у кризовий період: рецепти виживання. // Світова фінансово-економічна криза: стратегії протидії та мінімізації наслідків (економіка, фінанси та право). – Збірник матеріалів XII Міжнародної науково-практичної конференції 29 травня 2009 року. - К.: УДУФМТ, 2009. – С. 31.
14. Соболев Б. Світова криза: уроки для України. – Радіо Свобода. – <http://www.radiosvoboda.org/>.
15. Овчаренко А. Громадські об'єднання підприємців як фактор впливу на розвиток малого та середнього бізнесу в Україні. // Матеріали міжнародної студентсько-аспірантської конференції «Філософія економіки Івана Франка й сучасні економічні проблеми». – 5-6 травня 2006 р. – Львів. – С. 158-160.
16. Закон України «Про оплату праці» від 24.03.1995 № 108/95-ВР.

**INFLUENCE OF THE GLOBAL ECONOMIC CRISIS ON POPULATION
WELFARE OF UKRAINE: PROBLEMS OF SOCIAL POLICY****A. Ovcharenko***Ivan Franko National University of Lviv,
Svobody Ave., 18, UA – 79008, Lviv*

The article is devoted to social policy of Ukraine in conditions of global economic crisis. The author investigates the essence, manifestations and consequences of crisis processes, analyzes their impact on welfare of population. The main shortcomings of government policy in this sphere are determined. An effective tools and optimal directions of anti-crisis actions, aimed at overcoming the negative social influence of the crisis, are proposed. Important priorities of further social policy in providing of adequate living standards and social stability are defined in the article.

Keywords: global economic crisis, social policy, labor market, minimum wage, living wage, unemployment, inflation, poverty.

**ВЛИЯНИЕ МИРОВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА НА
БЛАГОСОСТОЯНИЕ НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ: ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ****А. Овчаренко***Львовский национальный университет имени Ивана Франко
79008, г. Львов, проспект Свободы, 18*

Статья посвящена анализу проблем социальной политики Украины в условиях мирового экономического кризиса. Автором исследованы природа, проявления и последствия кризисных процессов, подробно проанализированы их влияние на благосостояние населения государства. Определены основные недостатки государственной политики в данной сфере, проведен анализ статистических данных. Предложено действенный инструментарий и оптимальные направления антикризисной политики, направленной на преодоление негативного социального эффекта кризиса, позитивные структурные сдвиги и экономическое восстановление государства. Определены важные приоритеты дальнейшей социальной политики, направленной на обеспечение надлежащего уровня жизни и стабильности общества.

Ключевые слова: мировой экономический кризис, социальная политика, рынок труда, минимальная заработная плата, прожиточный минимум, безработица, инфляция, бедность.